

Zárójelentés

Jelen kutatás életében számos változás történt menet közben, így rendhagyó módon a kutatást érintő problémákkal kell kezdenünk a zárójelentést. Ezután az általam vezetett időszak eseményeinek rövid bemutatása következik (a részletesek az egyes éves jelentésekben megtalálhatók), majd az utolsó év részletesebb bemutatása. Végül a legfontosabb eredményeink tézisszerű összefoglalása olvasható

A kutatás problémái

Jelen kutatás sajátos módon szerveződött, ugyanis menet közben vezető kutató váltás történt és úgy lettem kívülről a kutatás vezetője, hogy nem én szabtam meg a kutatási tervet, belépésemig nem is találkoztam vele és nem annak az intézménynek voltam/vagyok a dolgozója, mely a kutatást befogadta. Ráadásul a befogadó intézmény is drasztikus átalakításon esett át a kutatási időszak alatt (MTA intézetek összevonása). Mindezen feltételekre nem volt hatásem, a befogadó intézmény nem járult hozzá az intézményváltáshoz, így maradt a külső vezetés, mely szükségszerűen nehezekebb. Illetve maradt a kutatási terv és a hozzá kapcsolódó költségvetés, melyhez alkalmazkodnunk kellett. Menet közben több kutató elhagyta a projektet, helyükre új kutatók kerültek.

Az ezen nehézségekből (lassú kommunikáció, kutatók közötti fizikai távolság, változó adminisztráció, változó szabályok, változó kutatók...) fakadó hátrányokat, elsősorban a projekt átadása körüli szükségszerű lelassulást azonban a kutatás során, nem kis részben a kétszeri kutatási idő-hosszabbítás segítségével sikerült leküzdeni. Sajnálatos módon azonban egy másik problémát nem tudtunk, nem tudhattunk megoldani. A kutatócsoport egyik oszlopos tagja, Ludvig Zsuzsa súlyosan megbetegedett a kutatás ideje alatt és pár nappal a hivatalos zárás előtt elhunyt. Zsuzsa munkája így sajnos a jelen kutatásban sem teljesezhetett ki.

A kutatás folyamata projektvezetővé válásom óta (2011.01.01.):

2010-11

A projekt vezetésének beszámolási időszakban történő átvétele (2011. január 1.) szükségszerűen lelassította a szakmai munkát. Az átadás-átvétel, a résztvevő kollegák megismerése, a velük való konzultációk és az új működési rend kialakítása időigényes feladatnak bizonyult. A projekt teljes megismerése után szükségszerűnek ítélttem mind a tartalmi, mind a személyi változtatásokat, melyek további időt igényeltek. Mindezek fényében a projekt jelen beszámolási időszak által érintett szakasza, a terepi munkák kisebb módosulása mellett sikeresnek értékelhető.

Egy budapesti és egy pécsi workshop került megrendezésre az eddigi és a jövőbeli munkáról, hét konferencia-előadás történt az időszakban. A beszámolási időszakban két kutatóút zajlott Bosznia-Hercegovinában egy pedig a Krajínákban. Előrelépés történt a publikációs aktivitás területén, mely elsősorban a független folyóiratokban történő megjelenést erősítette.

2011-12

A 2011. október-2012. október közötti szakmai év meghatározó elemei az eddigi eredmények hazai és nemzetközi szakmai konferenciákon történő bemutatása, valamint a hátralévő terepi

munkák nagy részének lefolytatása volt. Ennek megfelelően a szakmai teljesítményben dominálnak a terepi vizsgálatok és adatgyűjtések, valamint az eredmények feldolgozásából készült szakmai előadások és azok konferenciákon történő bemutatása. A korábbi terepi munkák eredményeiből készült több folyóiratcikk is, melyek vagy megjelentek, vagy megjelenés alatt állnak.

Megállapítható, hogy az időszak szakmai szempontból sikeres volt, három terepi munka (Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Vajdaság) egy konferencia és egy workshop került lebonyolításra, számos publikáció született, vagy jutott el a megjelenés küszöbéig, tizenhét konferencia-előadás került megtartásra.

2012-13

A 2012 és 2013 októberei között eltelt időszak az előző évhez hasonló előrehaladást mutat. Mind az eddigi kutatási eredmények publikálása, mind az új vizsgálatok lefolytatása terén tudunk eredményeket felmutatni. Egyaránt zajlottak kiterjedt terepi vizsgálatok, a kutatási projekt keretei között szervezett konferenciák, valamint különböző folyóiratokban publikálásra kerültek az eddigi részeredmények.

Az időszak szakmai szempontból sikeres volt, hat terepi munka (Bosznia 2, Koszovó, Vajdaság 2, Krajínák) egy konferencia, egy workshop és egy kerekasztal-beszélgetés került lebonyolításra, 19 konferencia és egyéb előadás került megtartásra, számos folyóirat-publikáció született.

Az utolsó év eseményei (2013-14)

A kutatás utolsó időszakában a legfőbb feladatok a kutatási eredmények szintetizálásához, azok publikálásához kapcsolódtak, de néhány rövidebb kutatóút, egyes nyitott kérdések tisztázása céljából még megszervezésre került, mindenek előtt a legproblémásabb Bosznia-Hercegovinába.

Az időszak volt a legtermékenyebb – ahogy az a kutatások felépítéséből, azok logikájából is adódik – a konferencia-előadások és a publikációk tekintetében. Két jelentős tudományos esemény került megrendezésre, egy az időszak elején (X. Mediterrán Világ Szimpózium 2013. november) és egy a végén (9. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia – 2014. október, a kutatás zárórendezvénye), melyeken más témájú előadások mellett 12-12 a kutatáshoz szervesen kapcsolódó előadás hangzott el nem csak a kutatócsoport tagjaitól. Ezek egy jelentős része azóta különböző folyóiratokban nyomtatásban is megjelent, illetve közlésre elfogadásra került.

A saját szervezésű rendezvények mellett fontosnak tartjuk a kutatás eredményeinek minél szélesebb körű „terjesztését”, itthon és határainkon túl egyaránt. Ebben is jelentős teljesítmény zajlott a záró évben az összes témába vágó előadás száma meghaladja a húszat (28). A hazai konferencia-szereplések mellett a kutatás egyes eredményei bemutatásra kerültek Japánban (Sapporo és Nagoya), az Egyesült Államokban (Washington D.C., New York), Oroszországban (Szentpétervár), Finnországban (Joensuu), Svájcban (Bern), Romániában (Kolozsvár) és Lengyelországban (Krakkó) is.

A publikációkat tekintve is kiemelkedő a kutatás záró éve, 24 különböző típusú publikáció született a kutatás keretei között az utolsó évben, melynek a többsége már meg is jelent, egy részük még nyomdában van. Mindez jól jelzi a kutatás eredményeinek méreteit.

Terepi munkák az utolsó évben:

Krajina – 2014. március, *interjúkészítés helyi szerbekkel, vallási vezetőkkel és horvát betelepülőkkel*

Nyugat-Szlavónia – 2014. június, *interjúkészítés helyi szerbekkel, vallási vezetőkkel és horvát betelepülőkkel, helyi szakirodalom beszerzése*

Bosznia-Hercegovina – 2014. október *Konzultáció és tanulmányút, Négyesi József Magyarország Szarajevói nagykövete*

Bosznia-Hercegovina – 2014. október *Konzultáció és tanulmányút, Esref Kenan Rasidagic, Politikatudományi Kar, Szarajevói Egyetem*

Konferenciák a projekt szervezésében az utolsó évben:

X. Mediterrán Symposium - Nemzetpolitika és identitás a Mediterráneumban és a Balkánon.

2013. november 22-23. Pécs. összesen 12 témába vágó előadással

9. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia 2014, október 3-4. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs Ifjúság u. 6. a projekt zárókonferenciája. összesen 12 témába vágó előadással.

Konferencia- és egyéb előadások az utolsó évben:

1. **Dobos Edgár: Szerb-albán kapcsolati dinamikák, etno/nemzetpolitikai stratégiák és a nemzetközi beavatkozás korlátai Koszovóban**, Magyar Politikatudományi Társaság XIX. vándorgyűlése, Kisebbség és politika szekció, Kolozsvár, 2013
2. **Dobos Edgár: The federal model in Bosnia-Herzegovina – is it a failure?** Roundtable discussions on decentralization and minority participation rights in CEE and SEE, Minority Rights Summer School, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2013
3. **Léphaft Áron-Reményi Péter: A vajdasági magyarság politikai aktivitásának területi változásai az ezredfordulón VII. Régiók a Kárpát-medencén innen és túl**, 2013. október 11. Kaposvár
4. **Reményi Péter: Etnikai változások a Nyugat-Balkánon a népszámlálások tükrében** X. Mediterrán Világ Symposium - Nemzetpolitika és identitás a Mediterráneumban és a Balkánon. 2013. november 22-23. Pécs.
5. **Gulyás László: A görög pénzügyi válság hatása a görög pártrendszerre** X. Mediterrán Világ Symposium - Nemzetpolitika és identitás a Mediterráneumban és a Balkánon. 2013. november 22-23. Pécs.
6. **Dobos Edgár: Inter- és intraetnikus kapcsolati dinamikák, nemzetközi beavatkozás és a local ownership megközelítés gyakorlati problémái Koszovóban és Bosznia-Hercegovinában** X. Mediterrán Világ Symposium - Nemzetpolitika és identitás a Mediterráneumban és a Balkánon. 2013. november 22-23. Pécs.
7. **M. Császár Zsuzsa: Vallási újjászületés, avagy vallási köntösben felerősödő nemzeti identitástudat Bosznia-Hercegovinában** X. Mediterrán Világ Symposium - Nemzetpolitika és identitás a Mediterráneumban és a Balkánon. 2013. november 22-23. Pécs.
8. **Léphaft Áron: Az autonómia foka a Vajdaságban** X. Mediterrán Világ Symposium - Nemzetpolitika és identitás a Mediterráneumban és a Balkánon. 2013. november 22-23. Pécs.
9. **Végh Andor: Nyugat-Szlavónia – betelepülők, visszatelepülők és útkeresők a belső pannon-horvátországi periferián** X. Mediterrán Világ Symposium -

- Nemzetpolitika és identitás a Mediterráneumban és a Balkánon. 2013. november 22-23. Pécs.
10. **Pap Norbert: Olaszország Nyugat-Balkán politikája** X. Mediterrán Világ Symposium - Nemzetpolitika és identitás a Mediterráneumban és a Balkánon. 2013. november 22-23. Pécs.
 11. **Reményi Péter–Végh Andor–Léphaft Áron: Az entitásközi határ - a boszniai térfolyamatokat meghatározó választóvonal.** A geográfus útjai – Tóth József emlékkonferencia. PTE TTK, Pécs, 2014. március 18.
 12. **Reményi Péter–Léphaft Áron: Morricone a Dél-Alföldön – A Vajdaság keleti határvidéke** Magyar Földrajzi Társaság Dél-Dunántúli Osztálya szervezésében, 2014. május 7.
 13. **Reményi Péter: Kosovo: fragmentation and integration** Magyar-Japán Balkán-kutató csoport workshopja, Nagoya City University, Nagoya, Japán, 2014. május 17.
 14. **Reményi Péter: Kosovo: Integration and desintegration** Hokkaido Egyetem (Sapporo, Japán) Slavic-Eurasia Research Center, 2014. május 27.
 15. **Reményi Péter–Léphaft Áron: Boundaries of Kosovo** Association for Borderlands Studies 1st World Conference: Post-Cold War Borders: Global Trends and Regional Responses. 2014. Június 9-13, Joensuu (FIN)-Szentpétervár (RUS).
 16. **Reményi Péter–Léphaft Áron: Contested places in post conflict spaces.** International Geographic Union Regional Conference: Changes, Challenges, Responsibility. 2014. Augusztus 18-22. Krakó (POL).
 17. **Reményi Péter: Településszintű etnikai változások a Nyugat-Balkánon** 9. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia, PTE Pécs, 2014. október 3-4
 18. **Dobos Edgár: Etnikai szét/visszaválogatás és versengő önrendelkezési igények Bosznia-Hercegovinában – egy relacionális megközelítés.** 9. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia, PTE Pécs, 2014. október 3-4
 19. **Végh Andor: Társadalmi reintegrációs kérdések a poszt-háborús horvátországi Krajinák területén.** 9. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia, PTE Pécs, 2014. október 3-4
 20. **Novák Tamás: Bosznia-Hercegovina gazdasága.** 9. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia, PTE Pécs, 2014. október 3-4
 21. **Pap Norbert: Olaszország Nyugat-Balkán politikája.** 9. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia, PTE Pécs, 2014. október 3-4
 22. **Novák Tamás: Economic perspectives of the Western Balkans - back to the past.** The Western Balkans: Challenges & Opportunities. Western Balkans Symposium sponsored by the National Defense University (NDU), the Defense Intelligence Agency (DIA), and the National Intelligence Council (NIC). Place: NDU, Fort Lesley J. McNair, (SW) Washington DC, 2014. október 9-10
 23. **Reményi Péter: A Nyugat-Balkán konfliktusai – A régió vagy Európa problémája?** Előadás és hallgatói vita moderálása, Vitacore, Antall József Tudásközpont, ELTE BTK, Budapest, 2014. október 16.
 24. **Reményi Péter: A Balkán biztonságpolitikája.** Magyarország helye és szerepe térségünk kül- és biztonságpolitikájában. Antall József Tudásközpont, PTE, Pécs 2014. november 20.
 25. **Dobos Edgár: International actors, kin-state governments, local inter- and intraethnic relational dynamics in Kosovo and Bosnia-Herzegovina,** 19th Annual ASN (Association for the Study of Nationalities) World Convention, Columbia University, New York, 2014

26. **Dobos Edgár: International actors, local inter- and intraethnic relations in Kosovo and Bosnia-Herzegovina**, MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2014
27. **Dobos Edgár: Ethnic un/remixing and competing self-determination claims in Bosnia-Herzegovina – a relational approach**, Self-determination in Europe: Contemporary challenges of minorities in multinational states, Universität Bern, 2014
28. **Dobos Edgár: Szerb entitásépítés és „horvát kérdés” Bosznia-Hercegovinában**, Elszakadás, autonómia, kisebbségi jogok, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014

A kutatás eredményei

A kutatás során arra tettünk kísérletet, hogy a Jugoszlávia felbomlása következtében kialakult instabil Nyugat-Balkánon multidiszciplináris eszközök segítségével elemezzük az állam- és nemzetépítés, a közösségi integráció folyamatát. A kiválasztott vizsgálati területek egyrészt a legérzékenyebbek (Bosznia, Krajínák, Koszovó), másrészt hazánk számára nemzetpolitikai jelentőséggel bírnak (Vajdaság).

Eredményeinket összefoglalva, tömören azt mondhatjuk, hogy a térség etnikai alapon szerveződő közösségei az elmúlt időszakban nagyon keveset mozdultak el a stabil, fenntartható és prosperáló állam és nemzet felé vezető úton. Minden általunk vizsgált közösség esetében a nemzetközi szervezetek és a külső hatalmak törekvései ellenére is megmaradtak a társadalmak etnikai alapú szerveződése, a párhuzamos valóságok és intézmények rendszere, az egymással szembeállított közösségek. Mindössze ott figyelhető meg elmozdulás e tekintetben, ahol az etnikai kisebbség számbeli és jelentőségbeli marginalizációja annyira előrehaladt, hogy a többségi társadalom veszélyérzetét már csak kismértékben érinti (Horvátországi Krajínák). Ez nem kis mértékben járult hozzá Horvátország sikeres euroatlanti integrációjához is.

Legfőbb eredményeink tézisszerűen az alábbiak (a részletes eredményeket a kutatás során keletkezett publikációk tartalmazzák):

- Az államok szintjén nincs jelentős etnikai visszarendeződés, a 90-es évtized drasztikus etnikai változásai az államok szintjén nem alakulnak vissza, sok esetben további lassú etnikai homogenizáció figyelhető meg. Nem várható az etnikai törésvonalak mentén szerveződő társadalmak szervező erejének megváltozása, nemzetállamosodás zajlik, az etnikai/nemzeti igazodások kizárólagossága jelentősen nem csökken.
- A térség gazdasági helyzetét a kumulatív válság kifejezés írja körül a legpontosabban. Eszerint a válságok és háborúk gazdasági következményei összeadódtak az utóbbi évek reformjainak problémáival, és ezt még súlyosbította a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság, amely tovább rontotta a gazdasági helyzetet. A tágabb közép-és kelet-európai térség gazdaságtörténete meggyőzően bizonyítja, hogy megfelelő gazdasági fejlődés és növekedés nélkül a politikai, társadalmi stabilitás általában nem tartható fenn sokáig. A térség országainak elmúlt évtizedben bekövetkezett gazdasági folyamatai több, közgazdasági szempontból is lényeges következtetésre adnak alapot:
 - A nyugati típusú piacgazdaság bevezetésének feltételei nem voltak, és lényegében ma sem adóttak a legtöbb országban. A térséget még annyira sem lehet a washingtoni konszenzus elveinek megfelelően fenntartható módon és

visszafordíthatatlanul demokratizálni és modernizálni, mint Közép-Európa fejlettebb országait.

- A fejlesztési, fejlődési kényszerek, a források iránti igény ebben a térségben is erősíteni fogja az alternatív tőkeforrások keresletét. Ez hosszabb távon, és az EU nem adekvát térségbeli politikája esetén más globális szereplők befolyásának erősödését eredményezheti, ennek pedig növekvő geopolitikai jelentősége lehet.
- A Nyugat-Balkán regionalizációja és régióépítése etnoterritoriális szempontokat is alkalmaz vagy azért, hogy az együttélés területi alapjait (kívülről és felülről) megteremtse (BiH) vagy azért, hogy (belülről és felülről) manipulálja ezzel a helyi etnikai közösségek érdekérvényesítő képességét (KOS, MAC).
- Bosznia-Hercegovinát a külső erőhatások tartják egyben. A nemzetközi közösség beavatkozása és a belső társadalmi dinamikák befagyasztották a konfliktust, hozzávetőlegesen az egykori frontvonalak mentén. Az egyes etnikai csoportok partikuláris és sokszor egymással ellentétes csoportérdekeik alapján irányítják és rendezik be a háború során és Daytonban megszerzett területeiket. Így az állam külső erők segítségével képes bizonyos fokú stabilitást felmutatni, aminek az ára az EU általi folyamatos energiabefektetés. Abban a pillanatban, ahogy az energiabefektetés megszűnik anélkül, hogy az állam centripetális erőinek jelentősége meghaladná a centrifugálisakat Bosznia ismét elindul a szétesés útján.
- A boszniai demográfiai folyamatok következtében hosszú távon a boszniai szerbek számára nincs olyan alternatívája a Daytoni rendezésnek, amit a többi közösség is el tud fogadni. Növekvő lakosságon belüli arány és etnicizált politika mellett ugyanis mindenfajta centralizáció a bosnyák közösségnek kedvez. A centralizáció elmaradása viszont stagnálást, lemaradást, majd társadalmi feszültségeket indukál.
- A vallási élet újjáéledésének számos formájával találkozunk Bosznia-Hercegovinában, ezt igazolja a hívők számának növekedése, a vallásoktatás népszerűsége, a vallási szimbólumok előfordulásának gyakoribbá válása. Maga a vallásgyakorlás a politikai és társadalmi hangulat egyik elemeként jelenik meg. A vallás erősen átpolitizált, a vallási jelképek az egyes etnikumok hatalmának, vagy hatalmi igényének kifejezési eszközei. Az évszázadok során a különböző vallások etnicizálódtak és nacionalizálódtak, felekezeteikhez tartozók a boszniai háború, a daytoni megállapodással létrejött államszervezet működésképtelensége és a sajátos államépítési kísérletek következtében felerősítették identitástudatukat, a vallás újfajta eszköze lett a másikkal szembeni megkülönböztetésnek. A jelenlévő egyházak nem kívánnak további területeket és hívőket veszíteni, sőt ha lehet, inkább erősíteni igyekeznek pozícióikat.
- A bosznia-hercegovinai gazdaság felzárkózása a jelenlegi keretfeltételek mellett nem folytatható, annak tartalékai kimerültek, ezért valami radikálisan újra lenne szükség. A gazdasági és politikai kockázatok magas szintje miatt az üzleti érdeklődés az ország iránt csekély, a belső erőforrások és megtakarítások nem elegendők a jelentős gazdasági szerkezetváltás megvalósításához. Emiatt és a változó nemzetközi környezet következtében talán még soha nem volt annyira időszerű egy új Marshall-terv

felvetése a térségre vonatkozóan. Enélkül a jelenlegi fejlődési-fejlesztési minták nem lesznek képesek új lendületet adni az átalakulásnak és a gazdaság fejlődésének.

- A Vajdaság esetében bizonyítható az etnikai homogenizáció folytatódása 2001-2011 viszonylatában is, igaz némileg lassuló ütemben. A Belgrád-Újvidék tengely, valamint Nyugat-Bácska homogenizációja gyorsabb, a magyar tömbben a szerb térnyerés további etnikai diverzifikációt okoz.
- Koszovóban párhuzamosan zajlik a nemzetközi irányítású és finanszírozású államépítés és a döntően hazai forrásokból megvalósított nemzetépítés. A jelenlegi folyamatok fennmaradása esetén homogén nemzetállam megvalósulása körvonalazódik Koszovóban, de nem látszanak azok a politikai kompromisszumok sem amelyek mentén a probléma úgy lenne megoldható, hogy az ne járjon de facto területi változásokkal. Jelenleg tehát vagy a nemzetépítés vagy a liberális értékek mentén történő államépítés fog kudarcot vallani.
- Koszovóban helyi szinten a hivatalos kommunikáció mellett/mögött tovább zajlik a homogenizáció, nem feltétlenül nyílt erőszak alkalmazásával, hanem civil, hétköznapi eszközök igénybevételével (jelképek, banális nacionalizmusok, diszkrimináció...). Számos elválasztó vonal jön így létre, melyek az etnikai küzdelmek legfontosabb terei, egyszerre szimbolikusak és a gyakorlati területi kontroll megtestesítői. Self-caging, etnikai enklavizáció és gerrymandering a mikroterek speciális védelme (szerb falvak, monostorok...) a határok sokaságával jellemzett bonyolult térszerkezetet hoznak létre Koszovóban.
- A régió iránti amerikai elkötelezettség kinyilvánítása szükséges. Ez megerősíthetné a hitet abban, hogy a térség fontos, az itt élő országok és benne az emberek jövője lényeges a legfontosabb nemzetközi szereplők számára. Ez lehet valamilyen (jelentős) demonstratív lépés az amerikai diplomácia részéről, amely egyben a befektetési környezet erősítése irányában is hathat, illetve pozitívan befolyásolná a közvéleményt, s hatással lenne a politikai vezetők hozzáállására is. De ugyanígy idetartozhat az aktív fellépés az alkotmányos berendezkedés módosítása érdekében a helyi szereplőkkel karöltve.
- Az Európai Unió új, sokkal erőteljesebb integrációs stratégiájának kialakítása szükséges. Ezzel kapcsolatban az alapvető érvelés mindig az, hogy a feltételeesség elvét nem szabad feladni a térséggel kapcsolatban. Ez pedig sok ország esetében a jelenlegi gazdasági adottságok és politikai keretfeltételek mellett lényegében el is vágja a csatlakozás lehetőségét.